

Fotosüntees toimub rohelises lehes (ka vetikates ja mõnedes bakterites, aga meie tegeleme ainult lehtedega). Leht on suure pindalaga, õhuke, seest poorne struktuur, mis on kahelt poolt piiratud tiheda epidermiga, milles on vaid üksikud õhulõhed. Niisugune ehitus kindlustab valguse neelamise ja gaasivahetuse laialt pinnalt pluss gaaside kiire difusiooni lehe sisemuses. Kloroplastid, milles toimubki fotosüntees, on raku sees asuvad organellid, mis on tihedasti surutud vastu raku välismembraani, et CO₂ difusioonitee raku vedelikus oleks võimalikult lühike (joonis).

Joonis: Lehe sise-ehtus.

Kloroplast on umbes 3-5 µm mõõduga neerukujuline organell, mis on ümbritsetud kahekordse membraaniga ja mille sees on väga tihe membraanstruktuur, nn tülakoidid.

Joonis: Buchanan 12.1

Pimereaktsioonid. CO₂ liikumine õhust lehte.

Süsihappegaasi on õhus väga vähe. Tema kontsentratsioon on ainult umbes 15 µM, samal ajal kui enamik rakusiseseid metaboliite esineb millimolaarsetes kontsentratsioonides. Seetõttu on CO₂ kättesaamine õhust üks peamisi fotosünteesi kiirust piiravaid protsesse.

CO₂ siseneb lehte difusiooni teel õhulõhede kaudu.

Õhulõhe pikkus on umbes 10 ja laius 3-6 μm . Õhulõhesid on 5000-10000 tükki cm^2 kohta ja kuigi nad moodustavad lehe pinnast ainult 1-2%, võimaldavad nad piisavalt kiiret difusiooni (kui avade pidala suurendada 5 –10%-ni, jääb difusiooni piiravaks juba pinnalähedane piirkiht). Jõudnud lehe sisse, difundeerub CO_2 kiiresti laiali rakkudevahelistes õhuruumides, mida on 30 – 50% lehe ruumalast. CO_2 liikumise viimane etapp hõlmab lahustumise rakuseina vedelikus ja difusiooni vedelas faasis kuni ensüümini, mis CO_2 seob ja muudab taandamiseks valmisolevateks vaheproduktideks. Kiire fotosünteesi korral moodustab CO_2 kontsentratsiooni langus

Õhulõhe kaheidulehelisel difusiooniteel poole või rohkem kogu kontsentratsioonist, nii et CO_2 siduv ensüüm töötab 5-7 μM CO_2 kontsentratsiooniga. Meie labori üks esimesi saavutusi oli CO_2 difusioonitingimuste täpne arvestmine, mis võimaldas CO_2 kontsentratsiooni rakkude sees, ensüümi aktiivsaite lähedal, välja arvutada. Teades tegelikku CO_2 kontsentratsiooni oli edaspidi võimalik teha kineetilist analüüsi, kus reaktsiooni kiirus (s.o. fotosünteesi kiirus) seoti substraadi, (s.o. CO_2) kontsentratsiooniga.

Rubisco

Rubisco on CO_2 siduv ensüüm. Oma nime on ta saanud lühendina pikemast: *ribuloosbisfosfaadi karboksülaas-oksügenaas*. Rubisco on väga suur ensüüm. Ta koosneb 8 suuremast (56 kDa) ja 8 väiksemast (14 kDa) subühikust, mis kokku annavad molekulmassiks 560 kDa.

Joonis: Buchanan 12.39

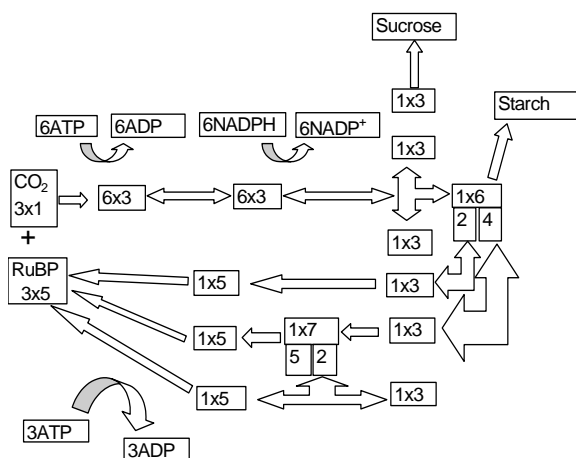
Kuigi tal on ka 8 aktiivsaiti, on ta siiski väga aeglane ensüüm, tehes umbes 3–6 reaktsiooni sekundis saidi kohta. Arvestades ka CO₂ ülimadalat kontsentratsiooni ei ole imestada, et vähegi mõistliku CO₂ sidumise kiiruse saavutamiseks peab ensüümi väga palju olema. Taimelhtedes moodustab Rubisco tihti 30–50% lahustuvast valgust ja 14–25% koguvalgust. Seetõttu on Rubisco uurijad uhkeldanud, et nende objekt on universumi kõige hulgalisemalt levinud valk.

Karboksüülimine tähendabki CO₂ sidumist substraadile, mille nimi on ribuloosbisfosfaat. See on kahekordselt fosforüülitud (kahe lisatud fosforhappe jäägiga) viiesüsinikuline suhkur, millele reaktsiooni käigus lisandub veel üks süsinik CO₂ näol. Tekkinud kuuesüsinikuline produkt laguneb otsekohe kaheks kolmesüsinikuliseks, mis oma taandusastmelt on orgaanilised happed. Need ongi elektrone vastuvõtva substraadiks, et saada muudetud kolmesüsinikuliseks suhkruks. Siinkohal tuleb meelde, et ühekaupa ei saa CO₂ taandada, kuna vaheprodukt sipelgahappe aldehüüd on mürgine ja ebastabiilne. Seetõttu ongi kogu CO₂ taandamise biokeemia üles ehitatud 3-5 süsinikulistele vaheühenditele.

CO₂ sidumise biokeemilist tsüklit e. nn. Calvini tsüklit võib mõtteliselt jagada kolmeks osaks: CO₂ aktseptori karboksüülimine (CO₂ sidumine), taandamine (suhkru moodustamine) ja aktseptori regeneratsioon.

Joonis Buchanan 12.40

Joonisel on ka näha, et lisaks taandavale (elektrone üle kandvale) jõule (NADPH) vajatakse reaktsioones veel ATP, mis valmistab karboksüülimise produktid (orgaanilised happed) ette taandamiseks ja regenereerib kaks korda fosforüülitud aktseptori. Regeneratsiooniosa tsüklit on suhteliselt keeruline, sest siin tehakse viiest kolmesüsinikulisest kolm viiesüsinikulist suhkrut.

Kõrvaloleval joonisel on skemaatiliselt kujutatud CO₂ taandamise tsüklis toimuvad süsinikuskeleti muundumised koos NADPH ja ATP manulusel toimuvate reaktsioonidega.

Fotosünteesi kiirus on looduses väga sageli piiratud CO₂ madala difusioonikiirusega, mis juhtub eriti siis, kui õhulõhed on veepuudusel vähe avatud. Niisuguses olukorras Rubisco funktsioneerib oma kineetilise kõvera algsas, kus CO₂ siumise kiirus on veel proportsionaalne tema kontsentratsiooniga. RuBisco K_m (CO₂) on umbes 10 μM, tüüpiline rakusisene CO₂ kontsentratsioon on 5 μM.

Fotohingamine

Lisaks vähendab tegelikku CO₂ sidumise kiirust veel see, et lisaks CO₂-le võib Rubisco abil ribuloosbisfosfaadile liituda ka hapnik, O₂. Seetõttu kutsutaksegi ensüümi karboksülaas-oksügenaasiks. Kuigi reaktsioonikonstant O₂ ga on umbes 2000 korda aeglasem kui CO₂ ga, on O₂ kontsentratsioon vastavalt jälle suurem, nii et umbes kolmandikul juhtudel toimubki reaktsioon O₂-ga. Seejuures tekivad viiesüsinikuline produkt laguneb 2 ja 3-süsinikuliseks. Viimane taandatakse, nagu ikka fotosünteesis, kahe süsinikuline produkt (fosfoglükolaat) aga viiakse metabolismiahelasse, kus kaks molekuli liidetakse kokku, saades 4C ühendi, ja siis eraldatakse CO₂, nii et järele jääb 3C ühend. Viimane muudetakse jällegi fotosünteesimehhanismis taandatavale kujule, CO₂ aga väljub lehest (või reassimileeritakse). Niisugune fotosünteesiga samaaegselt toimuv CO₂ eraldumine sai nimeks fotohingamine, sest ta toimub ainult siis kui toimub fot süntees. Fotohingamise tulemusena ei lähe fotosünteesi kiirus nulli mitte siis kui CO₂ läheb nulli, vaid juba kõrgema CO₂ kontsentratsiooni juures. See nn kompensatsioonipunkt on proportsionaalne O₂ kontsentratsiooniga.

